

- Ozcan, Nihat Ali (1999) *PKK [Kürdistan İşçi Partisi] Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Pamir, A. Necdet (1999) *Bakü-Ceyhan Boru Hattı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara.
- Risse, Thomas, Kathryn Sikkink (1999) "The Socialization of International Human Rights Norms into Domestic Practices: Introduction", *The Power Of Human Rights*, Thomas Risse, Stephen C. Ropp, Kathryn Sikkink (Der.), Cambridge University Press, UK, s.1-38.
- Risse, Thomas, Stephen C. Ropp, (1999) "International Human Rights Norms and Domestic Change: Conclusions" *Power Of Human Rights*, Thomas Risse, Stephen C. Ropp, Kathryn Sikkink (Der.), Cambridge University Pres, UK, s.234-278.
- Rodney, J., R. Madgwick, Orton Richmond, P. Richmond, (1999) *Türkiye Cumhuriyeti'nde Hakim ve Avukatların Bağımsızlığı*, C. Deniz Zarakolu (Çev.), Belge Yayınları, İstanbul.
- Sönmezoğlu, Faruk (1995) *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, (2. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Sönmezoğlu, Faruk (Der.), (2000) "Lobicilik", *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul, s.479-80.
- The Final Report of a Fact-Finding Mission to the Ilisu Dam Region (2000), <http://www.khrp.org/publish/p2000/IlisuReport2000.htm>, (08.02.2004).
- Toklu, Vefa (2001) "Türk Dış Politikasında Su Sorunu", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, İdris Bal (Der.), Afa Yayınları, İstanbul, s.535-552.
- Yıldız, Kerim (2004) *Kürtlerin Kültürel ve Dilsel Hakları*, Atilla Yıldız (Çev.), Belge Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Kerim, Koray Düzgören (2002) *AB Yolunda Türkiye: Değişim İçin Fırsat mı? Yoksa yol ayrımı mı?*, Bumerang Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Kerim, Tom Blass (2003) *The Kurds in Iraq: The Past, Present and Future*, Great Britain.
- <http://khrp.org/activities/coreprojects.htm>, (5 Ocak 2004).
- <http://www.khrp.org/infosheet>, (8 Şubat 2004).
- <http://khrp.org/news/pr2000/ilisujan28-00.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.khrp.org/publish/p2000/IlisuReport2000.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.gocder.com/faliyet7.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.khrp.org/news/pr1999/ilisudec14-99.htm>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.khrp.org/publish/p2002/report>, (8 Şubat 2004).
- <http://www.gocder.com/faliyet7.htm>, (15 Ocak 2004).
- <http://www.khrp.org/activities/coreprojects.htm>, (17 Şubat 2004).

KÜRT SORUNUNDA 'AVRUPA' BOYUTU VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Ayşe Betül ÇELİK

Ulus-devletler, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası kurumların ve uluslararası toplumun etkilerini her zamankinden daha kuvvetli olarak hissetmeye başladılar. Komünist rejimlerin yıkılışını takiben, insan hakları ile ilgili konular uluslararası platformda ön planda yer almaya başladı. Özellikle şiddetli etnik uyuşmazlıkların yaşandığı bölgelerde uluslararası toplum, uyuşmazlıklar ortaya çıkmadan önce girişimlerde bulunmaya başladı. Bu girişimlerin içerisinde, çeşitli uluslararası kurumların ulus-devletler üzerindeki insan hakları uygulamaları, kültürel özgürlükler, örgütlenme özgürlüğü ve benzeri konulardaki baskılarını sayabiliriz.

Eski komünist ülkeler arasında yer almamasına rağmen, Türkiye, özellikle 90'lı yıllarda artan insan hakları problemleri ve "Kürt sorunu" nedeniyle uluslararası toplumun dikkatini çeken ülkelere biriydi. Bu yıllar ANAP hükümeti tarafından 1987 yılında Avrupa Birliği'ne yapılan tam üyelik başvurusu sonrasında Türkiye'nin küresel topluma katılması konusunda bir dönüm noktası özelliği taşımaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmek için gösterdiği çabaların Türkiye'deki Kürtlerin kurduğu Sivil Toplum Kuruluşları (STK'lar) üzerinde çok önemli bir etkisi olmuştur. Bu etki yaşanan zor dönemlerin ardından daha detaylı bir yolla da olsa hatırı sayılacak derecede önemli gelişmelere de sahne olmuştur.

Bu yazının ana temasını oluşturan çerçeve Türkiye'nin Avrupa kurumları (Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) ile ilişkilerinin Türkiye'nin Kürt sorununa yansımaları ve Kürt sorunuyla birebir ya da dolaylı yoldan ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'nin bu konudaki siyasetine bakışlarının ve bu siyaseti etkileme yönündeki isteklerinin incelenmesidir. Bu çerçevede ele alınacak genel başlıklar ise özellikle 90'larda Türkiye'yi Avrupa'da zor duruma sokan Kürt sorununun insan hakları boyutu, eski DEP'li milletvekillerinin yargılanma ve bırakılma süreci ve zorunlu göç hakkındaki Avrupa kurumlarının tutumu ve bunların bu konularda çalışan STK'lara yansımalarıdır. Yine bu kapsamda ele alınacak dernekleri ikiye ayırmakta fayda var: a) Kürtlerin ağırlıklı olduğu yörelerden gelenlerin İstanbul'da 1950'lerden başlayarak kurdukları hemşeri dernekleri: Bu dernekler çok sayıda ve çeşitli düzeylerde kurulmuştur. Çoğu köy bazında kurulan bu derneklerin, ilçe ve il bazında örgütlendiği hemşeri

dernekleri de vardır. Örnekleme bu gruptan dernek yöneticileri ve üyeleriyle toplam 39 görüşme yapılmıştır. b) 90'larda kurulan ve aslında çoğu anonim şirket olmakla birlikte dernek ya da vakıf gibi işleyen ve Kürt kültürünü öne çıkaran ya da Kürtlerin sorunlarına değinen dernekler: Bu derneklerin çoğu, alan araştırmasının sürdürüldüğü sırada, daha sonra da değinileceği üzere, çeşitli şekillerde Kürt kimlik politikalarını vurgulayan iki partiyle (Halkın Demokrasi Partisi -HADEP ve Demokrasi ve Barış Partisi- DBP¹) dolaylı olarak bağlantılı çalışıyorlardı. Bu kurumların bir tanesi "Kürt" ismi taşıyan ilk resmi vakıf kuruluşu idi. İki tanesi ise sadece Kürt kadınlarının sorunları ve temsili ile ilgilendiklerini vurgulamışlardır. Bu gruptan yönetici ve üyelerle görüşme sayısı toplam 22'dir. Bu yazı çerçevesinde bu iki grubu, bu yazıda bahsi geçen konular ve bu konuların Türkiye'nin Avrupa politikaları çerçevesinde nasıl değişim geçirdiği yönünde inceleyeceğiz.

Araştırmanın verilerini Eylül 1999 - Ağustos 2000 tarihleri arasında çeşitli sivil toplum kuruluşlarının başkanları ve üyeleri ile yaptığım görüşmelerden topladım. Bu kuruluşlar, Kürt sorunuyla birebir ya da dolaylı olarak ilgilenen hemşeri dernekleri ve 90'larda kurulan çeşitli sivil toplum kuruluşları ya da dernek gibi çalışan ama resmi sıfatı özel kuruluş olan kurumlardır. Veriler içersinde bahsi geçen dönem sonrası kaynaklardan da yararlanılmış ve sonraki gelişmelerden de bahsedilmiştir. Bu verilere dayanarak Türkiye'nin "Avrupa politikasının" bu kurumlara yansımaları ve o dönemde bu sürecin birlikte getirdiği insan hakları, zorunlu göç ve kültürel haklar gibi kavramlara bu kurumların bakışı ya da tepkileri araştırılmıştır.

Aslında Türkiye'nin Avrupa'ya eklemlenme süreci tüm dünyada gelişen insan haklarının küreselleşmesiyle paralel gelişmiş, Avrupa kuruluşları da bu süreçte Türkiye'yi en çok, genelde insan hakları ve özelde etnik haklar konularında zorlamıştır. Doğal olarak da Kürt sorunuyla o ya da bu şekilde ilgilenen kurumların çoğu da o dönemlerde Türk dış politikasının bu yönüne ağırlık vermişlerdir. Avrupa kuruluşlarının bu konudaki tavrını anlamak için bu süreci daha detaylı bir şekilde incelemekle başlayalım.

İnsan Haklarının Küreselleşmesi: İnsan Haklarının Korunması İçin Uluslararası Mekanizmalar

Küreselleşme süreci ile birlikte, ulus-devletler sadece kendi ekonomileri üzerindeki kontrolü kaybetmekle kalmamış, aynı zamanda kendi sınırları içindeki politik, ekonomik, sosyal ve kültürel konularda da kontrollerini yitirmeye başlamışlardır. Büyük bir güç olarak küreselleşme, ulus-devletlerin bağımsızca hareket etme kapasitelerini ellerinden almıştır. Bu durumun bir sonucu, özellikle insan hakları alanında devletlerin hareketlerini düzenleyen uluslararası forumların ve toplantıların düzenlenmesi olmuştur.

¹ DBP 2000'de, HADEP ise 2003'de mahkeme kararıyla kapatıldı. HADEP; HEP (Halkın Emek Partisi), DEP (Demokrasi Partisi) ve ÖZDEP'den (Özgürlük ve Demokrasi Partisi) sonra kapatılan dördüncü parti oldu. HADEP'in kapatılışını takiben DEHAP (Demokratik Halk Partisi) kuruldu. Bu parti de DTP'nin (Demokratik Toplum Partisi) kurulması sürecinde kendisini fesh ederek DTH'ya (Demokratik Toplum Hareketi) katılmıştır.

Siyasi konuların küreselleşmesi, aynı zamanda "İnsan hakları konusunda belirgin tanımların oluşturulmasını ve bu hakları uygulayacak mekanizmalara sahip evrensel uygulamalara açık uluslararası bir hukuk sisteminin oluşturulmasını öngörür" (McCorquodale ve Fairbrother, 1999: 739). Bu hukuk kurallarının uygulanması için uluslararası bir mekanizma olmamasına rağmen, birçok ulus-devlet küresel toplumdaki ayrı kalma korkusu nedeniyle bu kurallara uymak durumunda kalmaktadırlar. Devletlerin çok taraflı anlaşmalara imza atması ve uluslar ötesi siyasi kurumların kendileri üstündeki egemenliklerini kabul etmeleri, bağımsızlıkları üzerinde önemli sonuçlara yol açmıştır. McCorquodale ve Fairbrother (1999), her devletin insan haklarının korunması konusunda hukuki yükümlülükler içeren en az bir anlaşmayı onayladığını vurgulamaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu durumu takiben etnik gerilimlerin artması, küresel toplumun insan haklarının korunması konusundaki endişelerinin de artmasına neden olmuştur. Held'e göre (1991: 204) "ülke sınırları, kişilerin hayatlarını etkileyecek konularda karar mekanizmasının bir parçası olma ya da bu mekanizmanın dışında tutulma çizgisini belirler, ama verilen kararların sonuçları ulusal sınırların ötesine uzanır". Siyasi küreselleşme her ne kadar ulus-devletler üzerinde özellikle insan hakları konularında gittikçe artan baskılar yaratsa da ve bu hakların sınırları ve uygulamaları, ulus-devletlerin sınırlarını aşsa da, halen kontrol büyük ölçüde ulus-devletlerin elindedir.

Nuremberg Şartları, Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (1966) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) gibi uluslararası belgelerle ulus-devletlerin vatandaşları uluslararası hukukun birer nesnesi olmuşlardır. Westphalia Anlaşması'nda kabul edildiği gibi, uluslararası sistemin 'egemen' birer parçası olan devletler, 20. yüzyıl boyunca (yavaş ve sınırlı da olsa) yetkilerinin bir bölümünü uluslararası kurumlara devretmişlerdir.

Fakat bu ifade yalnızca teoride doğrudur. Uluslararası toplumun evrensel kurallara uymak konusunda devletler üzerinde bir etkisi olmasına rağmen, bu hakların korunması hâlâ devletlerin egemenliği altındadır. Bu durumda hak ihlalleri, birey uluslararası bir organizasyona başvurarak konuyu bildirmedeği sürece, oldukça zor belirlenir. "Ulus-devletlerin sonunun geldiğini müjdeleyenler, küresel baskılar sonucu devletin gücünün azaldığını düşünürler ve devletin öğelerinin iç ve dış politikanın gidişatını belirleme konusundaki güçlü kapasitelerini algılayamazlar" (Held, 1991: 212). Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa politikalarının daha önce bahsedilen konulara yansımalarını tartışmadan önce, küreselleşmenin genel sonuçlarına bir göz atalım.

Küreselleşmenin Türkiye'nin Politikaları Üzerinde Etkileri

Türkiye birçok uluslararası belgeye imza atmıştır. Bunlar arasında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'ni² sayabiliriz (Ekinci,

² Akit 1966'da hazırlanmasına rağmen Türkiye bu belgeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile birlikte imzalamıştır. Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, bugüne kadar BM üyesi 137 ülke tarafın-

